

Válasz Papp Endre kolléga úrnak a *Hitel* kör-körös kérdéseire

Kedves Endre,

jelen kis írásom címében utalni kívánok arra, hogy megpróbáltatás elé állítasz. Könyvtárosi pályám emlékeiből is tudom, mennyire kényes kérdés ez: saját jószántából ki mit, miért olvas, legutóbb mit olvasott, netán ezután mit fog; hogy tetszett, miért nem tetszett – szóval ez kényes téma. Gondolj bele, a könyvtári kölcsönzőpultnál mint könyvtáros szemben állsz a halomnyi könyvet éppen kölcsönző könyvtárlátogatóval: ezeket a köteteket a gép regisztrálja, azaz a veled szembenálló ember kiszolgáltatta magát. És ez a szituáció újra és újra ismétlődik, sok ember sok választott könyvéről értesülsz. Akaratlanul és szabályszerűen. Ez majdnem olyan érzékeny állapot, helyzet – amonnan nézve –, mint amikor az orvos előtt le kell vetkőzni. Ezt a szituációt én magam is átéltem néhányszor, amikor már nem mint könyvtáros, hanem mint könyvkölcsönző vizsgáztam az elvitelre kiválasztott címeimmal a volt kolléganők fürkésző tekintete előtt. Ugyanígy: értelmiségi körökben változatlanul intim téma egy-egy könyv vagy szerző *őszinte* meggyőződésből fakadó tárgyyszerű minősítése. Nehézi a helyzetet, hogy nem azt kérdezed, Endre, mely könyvekről írtam mostanában – miért is kérdeznéd, hiszen az nyilvános aktus –, hanem a szabadon választott, azaz nem a rád kiosztott könyvekről érdeklődsz. Ahol már a spontán személyes vonzódások kerülnek előtérbe, következésképpen – mint vallomástevő – nem hivatkozhatom arra, hogy azért olvastam a művet, mert rám osztotta valamelyik szerkesztő. És akik kimaradnak a keretből, azaz a leendő szemlémből? Azokról vajon miért nem emlékeztem meg? Nem tetszettek talán? Egyáltalán, milyen szempont szerint válogattam? No de elkezdem – mert megígértem korábban – a válaszadást.

Mégiscsak volt egy – csak szépirodalomról beszélek most – felkérésem nemrég, a (2015-ös) nyár végén: a Gondolat Kiadó új szerkesztésben folyamatosan kiadja Fodor András összegyűjtött munkáinak az önmagában nagy tömbökön kívüli részét (versek, esszék, emlékezések, kritikák, műfordítások), jelen-

leg a 4. kötetnél tartanak: ezt mutattam be az ős végén a Petőfi Irodalmi Múzeumban. (*Megfejtett párhuzamok. Összegyűjtött esszék. Második kötet.*) Jó alkalom volt a bemutató előtti felkészülés arra, hogy eltöprengjek Fodor András helyéről, szerepéről, értékeiről, jelentőségéről, szakmaközi megítéltetéséről (amely – valljuk be – meglehetősen változó). Én azt állítom, az életművet többé-kevésbé ismerve, hogy az ő írásművészete (és írástudománya) nem szaggatható szét műfajok vagy más szempontok szerint: költő, esszéíró, kritikus, óriási naplókat, memoárokat alkotó prózaíró, továbbá műfordító: így egyben az egész teszi őt különlegesen színes értékke a múlt század második feléből. Szóban forgó kötetében esszé- és kritikairásának felhalmozott, összegyűjtött értékeit olvashatjuk, tanulmányozhatjuk. Ez a próza szemmel láthatólag költészet közeli, költészetében viszont hajlamos a prózabeszéd felé húzódni. Ami pedig a tartalmat illeti: félelmetes tájékozottsága különleges empátiával párosul: ennyire szeretni s – rengeteg munkát beleolvé – szinte tömegével figyelni a kezdő költők indulását (azóta sem szerzett nevet több tucatnyi egykori pártfogoltja) szinte bámulatos kritikusi és emberi érdeklődés. Szép rendben jelenik meg ebben az összegyűjtésben Fodor András esztétikai tudása, elsőrangú szakmai és olvasói felkészültsége. A műfordítással foglalkozó ciklus például szórakoztatóan tanulságos bemutató: irodalomtörténet, költői értékvilág-rajzok, esztétikai fejtegetések és gyakorlati példák sokasága: tanulságos és vonzó mindez. Nem hagyható figyelmen kívül Fodor megszólalásainak nyelvezete sem. Ez a beszédmód a maga közértetően egyszerű mivoltában valójában megemelt szintű értekező nyelvezet, ám éppen az benne a különös, a kellemes feszültség, hogy ezt a megemeltséget természetes ismérvnek érezzük és tekintjük, azaz szinte észre sem vesszük. S ez nagyon fontos, azt hiszem: Fodor András egyénien színezett költői s prózaírói nyelvezete, amely – kellőképpen „beállítva”, ráhangolva, áthangolva – valamennyi művében önazonos módon van jelen.

Mint magánolvasó (de mint egykori rendszeres kritikáíró „bértollnak” – cop. Vekerdi László – is) szeretem ismerni – legalább alapszinten – a szóban forgó szerzőt. Méghozzá a „hosszmetszetű” ismeretéseket szeretem, azaz megpróbálok többé-kevésbé tisztában lenni kilétével, írói múltjával s jelenével. Ekként magabiztosabban formálok véleményt s teljesebbnek érzem az olvasói élményt. Ez jól működött Fodor Andrással, s valahogy így vagyok a bevallásaimban következő többi szerzővel is.

Jász Attilának kell most következnie a sorban. Részint azért, mert a Fodor András egykori bemutatottjai között ő azon mezőnyben érlelt magának rangot, amely mezőny tagjai költő egyéniséggé alakultak, és a kortárs líra jelentős alkotói közé kerültek. Részint meg azért jön most ő, mert korai munkáitól kezdődően őt is közéről ismerem. Nyilván ezúttal nem lehet – sok más kötetét is bekapcsolva – részletező ívet rajzolni erről a költészetről, ezért csak a – szerintem – két leg súlyosabb könyvéről, munkájáról fogalmazok meg néhány mondatot. A 2007-es megjelenésű *XANTUSiana avagy egy regényes élet kalandjai* című költői levélregény és naplótöredék összességében is melengető olvasói élményt nyújt, tehát

örömmel olvasható. A témaválasztás vonzó: a neves, a XIX. században élt, utazó természettudós hazánkfiának, Xantus Jánosnak az (ámerikai) Újvilágban (és itt-hon) megélt egynémely története, az indiánok életének, világának romantikus, egyben tragikus életpizódjai (a fehér ember barbárságai), a pénz és a politika romlottsága, az idegenbe kerülés nagy felismerései (hazaszeretet) és sorolhatnám a fölvetett gondolatokat, ideákat. Majd a második részben Xantus hazatérése (budapesti állatkert), tudományos törekvései és szívós küzdelmei. Mindez szigorúan szakszerű alapon tárgyalatik, amit kutatói forrásjegyzékkel és köszönetnyilvánításokkal is jelez a szerző. Szívesen ajánlom az olvasótársaknak a „Xantus” irodalmi, költői értékeit: szelídségével is vonzó „érzelmes” versvilágát, megható drámáit, s megannyi finom esztétikai szépségét, könnyedségét s már-már naiv tisztaságát. De most tovább kell pillantanunk Jász Attila 2011-es, úgyszintén jelentős költői teljesítményéhez, a balatonfüredi Quasimodo költői verseny nagydíját elnyerő, Csontváryt megidéző és „megverselő” *naptemplom villanyfényben* című, az előbb említett kötetével rokon (de elvontságában áttételesebb, „modernebb”) szemléletű s itt is tökéletesen megoldott munkája felé. A költői dramaturgia képlete ebben a konstrukcióban is egyszerű és az olvasót segíteni kész: a könyv lapjainak bal oldalán egy-egy Cs.-festmény, -mű szavakat indukáló költői továbbgondolása, illetve folytatása; a jobb oldalakon pedig Cs.-szövegrészletek vagy annak tűnő kommentárok. Fontos megjegyezni, hogy nem „lefordítás”-ról, a képek újraköltéséről van csak szó, hanem teljesen új művek születéséről Csontváry segítségével. Méghozzá különös feszültségben: a nagy festő (a költő szavaival) magyarázza és kommentálja saját műveinek látható elemeit (szigorú időrendi egymás utánban), ám nem egyszer elvész a határ ezen kommentárok és a költő utód önállósuló, hősét otthagyo leírásai között. Azaz a két világ finoman egybecsúszik. A dráma (a szerepjáték) teljes és hibátlan. (Úgy tudom, volt egy olyan internetes kiadás-variáció, amelyben elhelyezték a szóban forgó Csontváry-képek reprodukcióját is; mondani sem kell, hogy egy efféle nyomtatott kiadás nagy esemény lenne, lehetne. Például – a feltűnően hiányzó válogatott kötet mellé – a szerző idei ötvenedik évfordulóján.)

Az előző generációt képviselő Tóth László összegyűjtött verseinek (1967–2003) hatalmas kötete még 2003-ban jelent meg. Amiatt is hatalmas ez a könyv (csaknem 700 nagy alakú oldal, korszerű mutatórendszerrel a végén), mert nemcsak a verseket tartalmazza, hanem ezek értelmezéseit, azaz sok-sok kritikát, recenziót erről a költészetről. Ezekből az összegyűjtött versekből is válogatható (2010-ben) Vida Gergely, aki sajtó alá rendezte (és kísérő esszéiben elemezte) *Tóth László legszebb verseit*. Figyelmet lekötő, olvasmányos kötet ez (az említett nagy könyv inkább már az irodalomtörténet-írásnak kedveskedik). Néhány jellegzetessége nyomokat hagy az olvasóban. Mindenekelőtt a költőnek a verseiből kibontakozó személyisége. Ez a kisugárzás és kibeszélés erős és hatásos: még akkor is mindent (majdnem mindent) értünk és megértünk, ha nem ismerjük a költő életének (magyarországi és [cseh]szlovákiai) fordulatait, nem éppen átlagos traumáit. Másfelől viszont szinte könnyeden gördülnek ezek az én-onto-

lógiaát kikerekítő versek. Verseket, még a régebbi fogalmaink szerint is azok. Hatásuk egyik titka a fonákon is a fonákot kereső nyugtalan, már-már nihilista tudósi kíváncsiság: tényleg ez, tényleg ilyen a valódi világ? És én magam? S egyáltalán melyik, milyen az a valódi? A legtöbb verse ennek a relativizációnak, ennek a kákán is csomót kereső felforgatásnak a szellemes, még nyerseségeiben sem bántó, groteszk módon szórakoztató előadása: hát, emberek, nagyon egyszerű bebizonyítani, hogy nem úgy van. Hát hogyan van? Például lehetett így is, meg amúgy is. Mondom, ez a groteszk prezentáció szórakoztatóan hatásos. Még ha fájdalmas, még ha nagyon mélyről fakadó is. Még ha a személyiség – általában és konkrétan – skizofrén jelenségeiről van is szó. Maga a költő provokálja ki a figyelmet, vállalva a kitárulkozás kockázatát és következményét. Ám azt a különlegesen stimuláló életerzést – a költői tehetség személyiséget erősítő tudatát-érzését – is előállítja versről versre, amellyel a sok szenvedés közben, önmagát ajándékozza meg.

Ács Margitot mint esszé- és tanulmányírókat ismertem meg korábban. Becsültem – becsülöm – felkészültségét, világlátását, értelmiségi bátorságát. Szépiróként is (újra) jelentkezett nemrég (2011-ben) a *Kontárok ideje* című prózakötetével, benne hosszú novellákkal. Ez a széppróza gondolatilag összefügg a szerző esszéírói világával: erősen és a szépirodalomra veszélyt jelenthetően „politikafüggő”: a sokakkal közösen átélt „rendszerátalakítás” korában játszódó történetei. Prózáját olvasva azt is figyeltem: a hagyományos hétköznapi élet hogyan férnek meg a bőséges „politizálással” anélkül, hogy az eligazítás kerekedne felül, s ne az irodalmi, az esztétikai erő. Nos többek között ennek a műveletnek a biztosítása érdekében alkalmazza Ács Margit a modern kispróza számos eszközét. Vissza-visszatérnek a keretes szerkezetek, az idősíkok váltakozásai, a filmszerű dramaturgia s a modern tudatregény nem egy kompozíciós eleme. (A narrációk váltott irányai, a gondos vágások és kezdések, a gondolatoknak a tapasztalati tudatosság súlyával történő kibontásai.) Megfigyelhetők továbbá a térbeli világok természetes kapcsolódásai, a hiátusok kerülései, az időbeli összefüggések föltárásai. A cselekvések, a gondolati és valóságos dialógusok segítségével hiteles pontossággal idéződik fel a magyar társadalom jelzett időszakának s benne az értelmiség egyik, sokat kínló, gondolkodó részének az életerzése, intellektuális és érzelmi világa. A kor lelkülete érezhető valamennyi írásban, s korántsem csak a politikai és társadalmi feszültségek jelennek meg, hanem ott tolong a kötet lapjain az időtlenül érvényes, általános és magán érvényű erkölcsi kérdések sokasága. Akik átélték, tudják, ismerik az akkori politikai és társadalmi változásokhoz köthető emberi, lelki sérüléseket, fájdalmakat. Nem elsősorban a politikai ellenfelek okozták a csalódást, a rossz érzéseket (elvégre ők is győzni akartak), hanem egynémely barátok, közeli ismerősök, csoporttagok, harcostársak. Fájt az is, ha mások érdemtelenül kerültek előre a mieink közül, mi meg maradtunk az önzetlen segítség és halk, belső lelkesedés észre nem vett és semmit sem termő elszigeteltségében. Amikor már mást és másokat igényelt a mozgalom. Illetve a történetek mindig előrébb voltak. A legfájdalmasabb, esetleg élet-

re szóló sérelmek, rossz érzések itt, ekkor és ezért keletkeztek a „jó tett helyébe jót ne várj” gyakorlata szerint. Örülhetünk, hogy Ács Margit ezzel a jó és olvasmányos prózakötetével visszatért a szépirodalomhoz (miközben megmaradt esszéírónak is).

Legyen most téma a nem régi olvasmányaim közül egy már szintén régtől kortárs költő, Pintér Lajos egyik újabb kötete. (Még nem a legutóbbi, a 2015-ös, hanem az egy évvel korábbi.) A *Sárkereszt* című gyönyörű könyvecske Schrammel Imrével közös alkotás, a mester sajátosan groteszk-bájjos-érzelmes munkáinak néhány pompás reprodukciójával. Nem tudom, mennyire szándékos az utalás: Nagy Gáspár posztumusz kötete (2007) jutott az eszembe rögtön, *Sárfelirat*. Nagy Gazsi is feltűnik a lapokon, meg Baka Pista meg Faludy Gyuri bácsi meg Fehér Ede bácsi meg Hervay Gizella meg Csernus nagypapa meg a kisebb és nagyobb gyerekek, unokák és kislány barátnék, szépreményű részeg emberek; egyszóval Pintér Lajos költői világa nem változott az utóbbi harmincvalahány évben. Más költő esetén ez a kijelentés tán vérig sértő lehetne, P. L. azonban szép kivétel: üdítő, kedves, színes, vidám, meglepetéseket tartogató versvilág az övé, természetes egyszerűséggel, keresetlen őszinteséggel és tisztasággal. Minek is változna? (Nemigen vetettük a szemére egynémely nagyszerű grafikusnak, mondjuk Würtz Ádámnak vagy Reich Károlynak sem, hogy nem változott, nem „fejlődött” az évtizedek során.)

S ha már képzőművészet, Wehner Tibort hozom ide. Ám nem az ismert és joggal becsült művészettörténészt, művészeti szakírót, hanem a szépíró. Vers, próza, színdarab: azt állítom, hogy mindhárom műfajban maradandót alkotott. Régebben úgy mondtuk: abszurd világ ez. Mármint a szemlélet, a szcena, a szöveg, a modor. Mondhatjuk ezt ma is, de hamar rájövünk, hogy inkább a kökemény valóság ez. Csak érzékenyebben, figyelmesebben kell közelítenünk. Legutóbb egy 2013-ban megjelent kötete volt (még megjelenésekor) az olvasmányom (ez a könyv is neves képzőművész, Kovács Péter közreműködésével: eléggé féltelmes rajzaival készült), mely kötetnél fölvetésem bizonyítására mi sem lehetne alkalmasabb. Sokat gondolkodtam már korábban is a Wehner-alkotások hatásának titkát keresve. Pedig egyszerű a magyarázat: a nyelvezet. (Már megint a nyelvezet!) Nem tudom tartalmasabban és találóbban megfogalmazni: W. ördögien jól ír. Minthogy szépirodalmi munkái is közelítenek az ördög csábításaihoz. Mint például ez a legutolsó is: a *halálversek halálrajzok* című. Az ember (költő, művész) végső aktusa (és a járulékos elemei) kerülnek itt terítékre, még morbidnak is nevezhető sokoldalúsággal, ugyanakkor valódi fájdalommal, ám mégis wehneri színezetű leleplezésekkel. Hihető ez a furcsa empátia, ugyanakkor szűrős szarkazmus, önparódia, kimondani nem illő érzések, gondolatok csattanós-csúfolkodó megfogalmazások, szatíra és gúny véges-végig. És még valami: intelligens szellemesség. Rejtély a számomra például, hogyan lehet megtalálni ilyen hatásosan – méghozzá sorozatban – egy szó utánra vagy elé azt a következőt (előzőt), amellyel együtt már erősen zeng a közeg, és (esetleg) egészen mást jelent, mint korábban. Összességében emberi (mert nyersen őszinte)

és valahogyan elfogadható, semmint taszító ez a szövegsorozat: hiába, ilyen vagy te is, én is (akármelyik oldalon), jobb, ha minderről tudomásunk van.

Következzék a legfrissebb olvasmányaim között egy kuriózum: Kakuk Tamás versfüzete 2015 novemberéből (*A Jóreménység-fokától délre. Feljegyzések Bartolomeu Dias naplójából*). Ez a költő második kötete. Az első 2014-ben látott napvilágot azok után, hogy a hetvenes évek második felében induló Kakuk egy évtized múlva teljesen elhallgatott. Ez a hallgatás huszonhét évig tartott. Bámulatos. Két ok miatt. Először, mert az a bizonyos költői véna – lám – nem apadt el ily rengeteg idő múlásával. Csak tetszhalott állapotba került. A másik: a személyiség mindvégig számolhatott ezzel az éppen nem működő, de azért létező vénával, saját rejtett tartalékaival. Hogy majd egyszer... És most előállt két füzettel, két ciklussal, ráadásul ott folytatva költészetét, ahol egykor (mikor is?) abbahagyta. Szóban forgó „története” a XV. század végére repít vissza, főhőse a nagy nevet szerzett Bartolomeu Dias (gyerekkori élményeimben magyarul: „Diáz Bertalan”), aki hajójával kényszerűen megkerülte az ismeretlen és annál veszedelmesebb Jóreménység-fokát, de nem jutott el Indiába, sőt utolsó útján éppen itt veszett a tengerbe. Fikciós elemek és valódi tények oldódnak szét a történet szilánkjaiban, de korántsem az epikai elem és hitelesség a mű lényege, hanem a személyiség-átvitel technikája, ennek költői kifejezése és kifejeződése, a szerepjáték nyomán keletkezett érzések, álmok, vágyak, sóhajok, víziók, fények, hangok, színek, lelki beszédek megragadása, érzékeltetése, költői megalkotása. Mikor a költőé, mikor a legendás tengerész fölfedezőé. Nagyon finom, pasztell-színekkel és apró rezdülésekkel mindvégig.

A múlt évet záró önként vállalt olvasmányom Spiró György eleddig utolsó regénye, a *Diabolina* volt. Mint eddig említett íróhőseimet, Spirót is (többé-kevésbé) „hosszmetszetben” ismerem: első kötetéről (*História*, 1977: versek plusz egy verses színdarab) már írtam annak idején. (Talán meg is róttam túlon túl komor világképe miatt.) Azóta, közel negyven éve jó, olykor kiválóan jó író, egyenletes, megbízható mind regényben, mind színdarabban. (E mellett valódi és tényleges „doctus”, amit én szeretek, s ami meg is látszik művein.) Spiró – elég régóta – egyben divatos író (és színpadi szerző) is. Oly annyira, hogy a jobb könyvtárakban csak előjegyzéssel lehet hozzájutni egy-egy kurrens regényéhez. Ilyen volt pár éve a kalandos, fordulatos, olvasmányos *Tavaszi Tárlat* (melyet az azóta már minket itt hagyó jeles kritikus, Olasz Sándor – kicsit fáradtan kitekintve az alig olvasható prózakínldások erdejéből – ekként üdvözölt: „Végre, regény!”). S hasonlóan olvasmányos a legújabb, a *Diabolina*. Mely név az ördögöcske, kis boszorkány, „boszika” tartalmi megfelelője és a Gorkij mellé rendelt ápolónő kedveskedő megszólítása. Voltaképpen az ő elbeszélését, „narrációját” halljuk végig a több évtizedet átívelő, amúgy rövid terjedelmű (ezért is marad minden csak vázlatos) regényben. A történet-kavalkádot, amely a regényben Gorkij körül (és sok helyen másutt) zajlik, képtelenség felidézni, rekonstruálni. Spiró – próbára téve az olvasó szellemi teherbíró képességét – elképesztően sok szereplőt hoz elő (névvel, egyéni történetekkel, kapcsolatokkal, utalásokkal, követhet-

len névbujánzásokkal: itt azért túlteng a „doctusság”), s mindez oly futólagos és többnyire egyszeri, hogy az olvasó kénytelen csak Gorkijra összpontosítani. Ezt a döntését viszont nem bánja meg: ez a belső szerkezeti vonulat igen jó a regényben, tele van paradoxonokkal. Mit tegyen (vagy ne tegyen) az európai író híresség? (Értelmiségi: örök téma Spirónál.) Gorkijt mindhárom totalitárius rendszer (fasizmus, nemzeti szocializmus, bolsevizmus), plusz a polgári demokráciák is kedvelik, támogatják, azaz kapós író; ő pedig minden támogatást (kiadói, színházi szerződést, ellátmányt, segílyt, díjazást, személyzetet, holdudvart, elősködők hadát) elfogad, mindenkit befogad. Lenint is, Sztálint is elviseli, bár időnként s hosszabb-rövidebb időre számúzik Itáliába (nem a legrosszabb helyre). Gorkij humanistának szereti érezni magát: embereket ment az örült és vezetett kommunista rendszer börtöneiből (jóllehet a kivégzési egyenlegen ez nem változtat), ellentételként és másért viszont újságcikkek sokaságában dicsőíti Sztálint és rendszerét. Mindazonáltal tudóbajosan és számos emberi, lelki, idegi nyúgtól béklyózva is, kivételes energiával hozza tető alá nem mindennapi írói életművét (melynek minősítésébe most ne menjünk bele). Van tehát itt gondolkozni való éppen elég.

Nos hát, kedves Endre szerkesztő úr: úgy látom, elvégeztem feladatomat, s azt is érzékelem – utólag –, hogy végül is hasznos és kellemes önfoglalkoztatáson estem át.

Barátsággal üdvözöllek és sikereket kívánok a 2016-os esztendőre.

